

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ROMANISTIKY A KLASICKEJ FILOLÓGIE

Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis I

Zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a
neolatinistiky

Košice 2013

Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis I

Zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky

Zborník vznikol v rámci riešenia grantového programu Ministerstva školstva Slovenskej republiky KEGA 001UPJŠ-4/2011

© 2013 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Editori: Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Mgr. Erika Juríková, PhD.
Doc. PhDr. František Šimon, CSc.

Recenzenti: Mgr. Ľudmila Buzássyová, PhD.
Mgr. Nicol Sipekiová, PhD.

Redakčná rada: Mgr. Jana Balegová, PhD.
Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Doc. Mgr. Jana Grusková, PhD.
Mgr. Erika Juríková, PhD.
Doc. PhDr. František Šimon, CSc.
Prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv

Za odbornú a jazykovú stránku tohto zborníka zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopisy neprešli redakčnou ani jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-8152-035-8

Obsah

Šimon, František:	
Slovo na úvod.....	5
Bacigálová, Irena:	
Emanuel Swedenborg a jeho dielo <i>De Nova Hierosolyma et ejus Doctrina Coelesti</i> (1758)..	6
Balegová, Jana:	
Motivicko-kompozičné postupy v ekloge Jána Bocatia <i>Celadon</i>	15
Brodňanská, Erika:	
Geografické symboly v elegickej básni Gregora z Nazianzu <i>De humana natura</i>	39
Fišerová, Lenka:	
Biblická záhrada – niekoľko poznámok k dielu Johana Ursina.....	46
Fraňo, Peter:	
Ciceronov ironický spôsob vyjadrovania sa v spise <i>De fato</i> III, 5 – V, 11.....	51
Grusková, Jana:	
Aspekty moderného výskumu textovej tradície antických autorov.....	58
Juríková, Erika:	
<i>Hortus Belianus</i> alebo kam pokročil výskum diela Mateja Bela na Slovensku	68
Karabová, Katarína:	
Promočná tlač <i>Ludi poetici</i> (Cassoviae, 1735) v kontexte Sautelovho diela <i>Lusus poetici allegorici</i> (Tyrnaviae, 1757).....	73
Katreničová, Anabela:	
Stráženie piatich zmyslov u Jána Jambora z Rožňavy	82
Klokner, Tomáš:	
Činnosť štátneho alimentáčného fondu v kontexte posilňovania Itálie v 2. storočí po Kr.....	90
Oriňáková, Slávka:	
Sufixálne morfémy <i>-ul-</i> , <i>-ell-</i> , <i>-ill-</i> bez expresívneho príznaku v latinských substantívach a adjektívach.....	99
Ostertagová, Alexandra:	
Odras rozprávačského umenia staroveku v knižkách ľudového čítania na Slovensku.....	105
Sendeková, Marta:	
<i>Edictum de pretiis rerum venalium</i> cisára Diokleciána.....	118
Suvák, Vladislav:	

Aspekty moderného výskumu textovej tradície antických autorov*

Jana GRUSKOVÁ
(Bratislava – Wien)

Vo filologickej praxi sa u nás pri práci s textami antických autorov nezdriedka používajú nekritické vydania, ktorých text pôsobí obvykle dojmom úplnej jednoznačnosti, pre vedeckú prácu je však každá takáto edícia prameňom veľmi zavádzajúcim. Jediným metodologicky správnym východiskom pre akékoľvek vedecké bádanie sú kriticky zostavené vydania, ktoré popri kompetentne konštituovanom texte zároveň v čo najväčšej možnej miere dokumentujú relevantný rukopisný materiál a reflektujú aktuálny stav výskumu v oblasti textovej tradície a textovej kritiky.

Zdrojom textu a nositeľmi textovej tradície prevažnej väčšiny antických gréckych diel, ktoré sa nám zachovali, sú byzantské kódexy napísané v knižnej minuskule; najstaršie z nich pochádzajú z 9. a 10. storočia. Časová vzdialenosť medzi dobou vzniku napr. diel klasického obdobia gréckej literatúry a ich najstaršími byzantskými minuskulnými rukopismi, na ktorých sú založené naše vydania, je teda približne 1300 rokov, niekedy aj viac. V polovici 18. storočia začali rukopisnú tradíciu antických autorov obohacovať nálezy starovekých rukopisov z Herculanea a predovšetkým z Egypta. Ide o zlomky odpisov antických diel napísaných na papyruse alebo na pergamene, ktoré sa zachovali náhodne, v Egypte v suchých miestach na okrajoch púšte, často v skládkach odpadov či v kartonáži múmií, v Herculaneu zas zuhoľnatené následkom sopečného výbuchu. Najstaršie pochádzajú zo 4. storočia pred Kr., najmladšie približne z 5./6. storočia po Kr. Ich systematické spracovávanie a vydávanie sa začalo v 19. storočí a pokračuje dodnes. Hoci nám tieto zlomky antických (a neskoroantických) zvitkov a kódexov umožňujú sledovať tradovanie textu antických diel hlbšie do minulosti, sú spravidla veľmi torzovité.¹ Preniknúť podrobným štúdiom zachovaného materiálu (priamej, ale aj nepriamej tradície) späť v čase cez byzantské znenie

textu k antickým textovým vrstvám a odtiaľ čo najbližšie k originálu je úlohou textovo-kritickej práce klasických filológov.²

Spolu s literárnymi dielami zdedili Byzantínci z antiky aj ideály vzdelania a hlboký zmysel pre filológiu. V duchu posledných antických storočí sa pestovanie archaizujúceho attického štýlu, štýlu veľkých prozaikov klasického obdobia, a nasledovanie formálnych vzorov vyspelej antickej kultúry prenieslo aj do Byzancie. Práve tieto javy výrazne ovplyvnili nielen dobový jazyk a vkus vzdelancov, ale významne prispeli aj k formovaniu vzťahu byzantskej kultúry k dielam antickej pohanskej minulosti vôbec. Rozhodujúce zmeny v tomto ohľade prebehli v 3.–6. storočí po Kr. Bola to doba, v ktorej sa prepájali hodnoty, vyspelé formy antickej kultúry sa naplňali novým, kresťanským obsahom; v prostredí tejto symbiózy žili, študovali a pôsobili významné osobnosti kresťanskej kultúry, ktorých diela a myšlienky sa stali kľúčovými pre nasledujúce storočia a determinovali vo veľkej miere neskorší vzťah kresťanskej Byzancie k dedičstvu pohanskej antiky.

Nepokoje 6.–8. storočia, dobu ničenia a strát prežili diela antickej gréckej literatúry – ak vôbec – v kláštoroch a knižniciach Východu. V 9. storočí sa vnútropolitická, no najmä zahraničnopolitická situácia v Byzantskej ríši natoľko uvoľnila, že mohla postupne nastúpiť nová doba kultúrneho rozmachu, ktorý dosiahol svoj vrchol v 10. storočí. Tento rozmach sa týkal ako umenia, tak aj literatúry, ale aj všeobecne vedeckého bádania. V tomto období oživenia antickej gréckej literatúry a criticalkej práce na jej textoch, ako aj v predchádzajúcich, tzv. „temných“ storočiach, sa antická grécka literatúra (od klasických autorov cez autorov helenistických až po diela cisárskeho obdobia) vníma ako jednotný celok, hoci každá doba má svojich obľúbených spisovateľov. Charakter vzdelania i samotná povaha a rozsah diel však postavili do popredia ako pred neskorú antiku, tak pred celé byzantské obdobie okrem tradičnej aj novú formu používania, pôsobenia a tým aj tradovania diel: výber a excerptiu.³

² K tomuto a k nasledujúcim paragrafom pozri o. i. DORANDI, Tiziano: *Tradierung der Texte im Altertum; Buchwesen*. In: Einleitung in die griechische Philologie. Hrsg. von H.-G. Nesselrath. Stuttgart – Leipzig: Teubner 1997, s. 3–16 (s odkazmi na literatúru); HUNGER, Herbert: *Handschriftliche Überlieferung in Mittelalter und früher Neuzeit; Paläographie*, ibid., s. 17–44 (s odkazmi na literatúru); DOVER, Kenneth: *Textkritik*, ibid., s. 45–58 (s odkazmi na literatúru); WILSON, Nigel G.: *Griechische Philologie in Byzanz*, ibid., s. 104–116 (s odkazmi na literatúru); WILSON, Nigel G.: *Scholars of Byzantium*. London: Duckworth 1983; štúdie v HUNGER, Herbert, et al.: *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur I: Die Textüberlieferung der antiken Literatur und der Bibel*. Zürich: Atlantis 1961 (Nachdruck München: Deutscher Taschenbuch Verlag 1975, 1988), a v PÖHLMANN, Egert, et al.: *Einführung in die Überlieferungsgeschichte und in die Textkritik der antiken Literatur II: Mittelalter und Neuzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2003. Pozri aj HUNGER, Herbert: *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner I–II* (HdAW XII, Byzantinisches Handbuch 5, 1–2). München: Beck 1978; DOSTALOVÁ, Růžena: *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad 1990, 2003².

³ V excerptovaní možno hľadať príčinu toho, že sa niektoré diela v pôvodnej podobe postupne stratili. Na druhej strane by sme boli šťastní, keby sme z diel, ktoré zmizli úplne, mali aspoň niekoľko výťahov.

* Predložená štúdia čerpá z výskumu uskutočneného v dvoch projektoch Austrian Science Fund – Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung (FWF), a to P20049-G02 „Aufarbeitung der griechischen Demosthenes-Handschriften von der Antike bis zum 11. Jh.“ a P24523-G19 „Wichtige Textzeugen in Wiener griechischen Palimpsesten“. Oba projekty sa realizujú na Rakúskej akadémii vied (Abteilung Byzanzforschung, Institut für Mittelalterforschung). Vedúcim projektov je Prof. Otto Kresten, autorka tejto štúdie je ich riešiteľkou.

¹ Nezriedka sa vyznačujú nižšou kvalitou textu, ak ide napr. o súkromné odpisy, školské cvičenia a pod.

Textová tradícia gréckej literatúry veľmi úzko súvisí s vývojom gréckeho písma.⁴ Literárne diela boli v antike a v ranobyzantských storočiach písané a odpisované – či už na papyruse alebo na mladšom pergamene – v (knižnej) majuskule, veľkom písme kaligrafickej podoby. Asi počas 8. storočia po Kr. dochádza vo vývoji gréckeho písma k zmene, ktorá v 9. storočí vyúsťuje do novej podoby písma, do tzv. knížnej minuskuly.⁵ Tá spájala krásu a jasnosť majuskuly s plynulosťou a praktickou použiteľnosťou kurzívnej minuskuly, ktorá existovala už dávno predtým. V tradovaní antických diel zohrala transliterácia z majuskuly do nového písma, tzv. metacharakterismos, rozhodujúcu úlohu. Vďaka odpisom do minuskuly možno opäť sledovať textovú tradíciu mnohých diel. Učenci Byzantskej ríše, svetskí i cirkevní, sa začali – viac či menej intenzívne, celkovo však s obdivuhodným zápalom – usilovať o odpisovanie a študovanie diel starogréckych autorov, ktoré im boli ešte dostupné, aby ich tak sprístupnili sebe a svojmu vzdelanému okoliu a zároveň ich zachovali pre nasledujúce generácie. Snahy o zhotovovanie filologicky kompetentných vzorových exemplárov viedli v prípade mnohých antických diel k vytvoreniu vysoko kvalitnej textovej tradície.

Keď nastúpil proces inovácie v 9. storočí, bol kánon diel čítaných v škole ustálený zjavne v podobe viac-menej nezmenenej oproti neskorej antike. Takmer všetky texty, ktoré sa zachovali do konca antiky, boli ešte stále relatívne dostupné. Niektoré klasické texty sa však medzičasom vytratil (respektíve nemáme o nich priame doklady), ako napríklad Menandrove komédie, no kvantum toho, čo sa zachovalo, bolo ešte stále veľké. Novo prebudené vedomie byť dedičom úctyhodnej a obdivuhodnej minulosti viedlo k oživeniu filologickej práce na zachovaných textoch. Rukopisy sa porovnávali, opravovali, hodnotili, do textov sa zaznamenávali iné doložené textové varianty, scholiá, poznámky atď. Vynakladalo sa úsilie prispieť pomocou starých komentárov k pochopeniu znovu získaných diel.

Hoci o byzantskej filologickej činnosti na antických textoch a o ich osudoch v 9. a 10. storočí už mnohé vieme, treba zdôrazniť, že pre hlbšie poznanie tejto doby, takej významnej pre zachovanie antickej gréckej literatúry a pre modernú konštitúciu textu (*constitutio textus*) jednotlivých diel, bude ešte treba vykonať ne jeden výskum, zameraný v prvom rade na podrobné spracovanie zachovaného rukopisného materiálu. Vďaka novým poznatkom

⁴ Pozri napr. HUNGER, *Handschriftliche Überlieferung*, 1997, s. 26 – 44 (s odkazmi na literatúru); WILSON, Nigel G.: *Greek palaeography*. In: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*. Ed. by E. Jeffreys, J. Haldon and R. Cormack. Oxford: Oxford University Press 2008, s. 101 – 114 (s odkazmi na literatúru).

⁵ Nové písmo nevyžadovalo spravidla toľko miesta ako majuskula, čo vo veľkej miere šetrilo drahý pergamen. Minuskulou bolo možné písať rýchlejšie a mať pritom stále na zreteli kaligrafiu; systém prízvukov a prídychov sa postupne stal neoddeliteľnou súčasťou nového písma, čo zlepšovalo čitateľnosť a zrozumiteľnosť textu.

v oblasti gréckej paleografie, ktorá zaznamenala v 20. storočí, najmä od 70. rokov, razantný vývoj,⁶ sa v posledných generáciách dosiahol významný pokrok vo výskume gréckych rukopisov. Napriek tejto skutočnosti nie sú ešte ani zďaleka všetky dôležité a nosné rukopisy antických autorov prebádané, spracované a popísané s náležitou dôslednosťou po stránke paleografickej, kodikologickej a kultúrno-historickej. Poznatky, údaje a indicie získané takýmto spracovaním nám pritom dovoľujú vyvodzovať závery týkajúce sa textovej tradície a textovej kritiky daných diel, a majú preto pre naše poznanie o antike, ktoré sa zakladá na týchto textoch, zásadný význam.

Textová tradícia antických gréckych diel má rôznorodé podoby. Od diela k dielu sa mení rozsah zachovaného materiálu, jeho charakter a špecifiká, rôznia sa aspekty, ktoré treba brať do úvahy. Na ilustráciu uvediem dva príklady z vlastného výskumu.

Textová tradícia Démosthena, attického rečníka a politika zo 4. storočia pred Kr., je jednou z najbohatších. Nielen v antike, ale aj v byzantskom období patril medzi najväčšie vzory, a tak sa jeho diela intenzívne čítali, študovali a odpisovali. To, čo sa tradovalo pod jeho menom (hoci popri pravých textoch to boli aj početné diela iných autorov), vytvorilo zbierku, tzv. *Corpus Demosthenicum* (CD). Moderný výskum jej rukopisov nadväzuje na dlhú tradíciu. Od druhej polovice 18. storočia sa filológovia vo svojich vydaniach a štúdiách venovali popri textovej kritike stále viac aj paleograficko-kodikologickej stránke tých rukopisov, ktoré zohľadňovali pri *constitutio textus*. V 19. storočí sa objavujú prvé snahy o systematické spracovanie kódexov CD.⁷ Novú éru výskumu Démostenovej textovej tradície otvoril na prelome 19. a 20. storočia nemecký filológ Engelbert Drerup detailným štúdiom rukopisov počas intenzívnych pracovných ciest v európskych knižniciach, ktorého výsledky publikoval v dvoch článkoch, zásadných pre neskoršie bádanie.⁸ V 20. storočí, predovšetkým v jeho druhej polovici, a v prvých rokoch 21. storočia potom pristúpili významné práce k textovej kritike a k textovej tradícii korpusu (resp. jeho jednotlivých diel) a viaceré moderné edície,⁹ ale aj paleograficky orientované štúdie,¹⁰ v ktorých sa analyzovali – väčšinou v rámci

⁶ V tejto súvislosti treba spomenúť parížsku konferenciu z roku 1974; príspevky publikované v zborníku z nej sa stali kľúčovými pre mnohé oblasti gréckej paleografie; pozri *La paléographie grecque et byzantine* (Paris, 21 – 25 octobre 1974; Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, 559). Paris: CNRS 1977.

⁷ Pozri napr. VÖMEL, Johann, Theodor: *Notitia codicum Demosthenicorum I – V*. Frankfurt am Main: Brönnner 1833 – 1836.

⁸ DRERUP, Engelbert: *Antike Demosthenesausgaben*. Philologus, Suppl. VII/1899, s. 533 – 588; DRERUP, Engelbert: *Vorläufiger Bericht über eine Studienreise zur Erforschung der Demosthenesüberlieferung*. Sitzungsberichte der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften 3/1902, s. 287 – 323.

⁹ K odborníkom v tejto oblasti patria (v chronologickom poradí) Bernhard Hausmann, Giorgio Pasquali, Dieter Irmer, Luciano Canfora, Mervin R. Dilts, Robert Clavaud, Ruth Passweg, Herwig Maehler, Guglielmo Cavallo, Douglas M. MacDowell a mnohí iní. Pozri aj pozn. 19.

širšie koncipovaného výskumu – rôzne aspekty konkrétnych rukopisov. Dôležitým míľnikom sa stal inventár kódexov CD z 9. – 19. storočia, ktorý v roku 1968 publikoval Luciano Canfora;¹¹ inventár obsahuje viac než 250 položiek, viac ako 220 spred r. 1600. Čo sa týka systematického spracovania a vyhodnotenia početných fragmentov antických odpisov na papyrusoch a pergamenoch, ktoré sa od 80. rokov 19. storočia postupne vynárajú na svetlo a uverejňujú v edíciách,¹² treba vyzdvihnúť predovšetkým priekopnícku dizertačnú prácu Bernharda Hausmanna z roku 1921 k prvým 50 fragmentom;¹³ odvtedy ich počet stúpol na viac než trojnásobok. Nemale úsilie sa vynaložilo aj na hlbšie štúdium antických a stredovekých testimonií, citátov, komentárov, scholii a pod. No napriek mnohým a cenným výsledkom posledných 200 rokov sa textová tradícia CD nedá ani zďaleka označiť za vyčerpávajúco spracovanú. Komplikovaná a rozsiahla problematika si vyžaduje ďalší systematický výskum, koncipovaný nevyhnutne interdisciplinárne a zohľadňujúci aktuálny stav bádania relevantných disciplín. Bezpochyby bude zamestnávať ešte niekoľko generácií bádateľov.

Z týchto podnetov sa pred niekoľkými rokmi zrodil paleograficko-filologický výskumný zámer¹⁴ s cieľom preniknúť hlbšie do rukopisnej tradície *Corpus Demosthenicum*, a to pre obdobie rozhodujúce pre dejiny textu a textovú kritiku, od antiky do 11. storočia. V tomto kontexte vystúpila do popredia potreba systematicky (a s ohľadom na nové poznatky, predovšetkým v oblasti gréckej paleografie) spracovať najstaršie byzantské kódexy CD,¹⁵ tzv.

codices vetustissimi.¹⁶ Mnohé aspekty a detaily týchto významných svedkov textovej tradície a zároveň vzácnych kultúrno-historických pamiatok boli už preskúmané, zistené a zverejnené, hoci nemalo relevantných údajov sa pritom publikovalo roztrúsene v rôznych, tematicky rôznorodo koncipovaných štúdiách, niekedy dokonca v poznámkach pod čiarou, takže sa im nezriedka nedostalo patričnej pozornosti v ďalšom bádani; okrem toho si niektoré publikované údaje odporujú alebo sú nekompletné a bez prístupu k samotným rukopisom (alebo aspoň k ich kvalitným reprodukciám) nie je možné ich overiť a správne s nimi ďalej pracovať. Ťažisko práce v našom projekte sme teda sústredili na systematický paleograficko-kodikologický a kultúrno-historický výskum a popis Démostenových kódexov 9. až 11. storočia s cieľom na základe synergetickej paleograficko-filologickej metódy kriticky zhrnúť výsledky predchádzajúceho výskumu, aktualizovať ich vzhľadom na súčasný stav bádania v relevantných disciplínach a doplniť ich o nové poznatky a pozorovania.

Už pri príprave projektu sa opätovne ukázalo, že nám chýba vhodne zostavený aparát, v ktorom by bola vyčerpávajúco zdokumentovaná rukopisná tradícia korpusu, t. j. všetky relevantné čítania, varianty, korektúry atď., ale aj dobové či moderné konjektúry a pod. Je prirodzené, že ako Mervin R. Dilts v najnovšom kompletnom vydaní Démostenových rečí pre Bibliotheca Oxoniensis (2002 – 2009), tak aj predchádzajúci editori museli svoj kritický aparát prispôbiť potrebám čitateľov a možnostiam textovej edície určenej pre širšie publikum. Zdalo sa nám teda zmysluplné pokúsiť sa z preskúmaného materiálu zostaviť čo najpodrobnejší *apparatus lectionum*. Pre zverejnenie takejto rozsiahlej textovo-kritickej dokumentácie (spolu so všetkými relevantnými poznámkami, napr. ktoré miesto si ešte vyžaduje overenie v origináli, a pod.),¹⁷ sa najvhodnejšou ukázala forma samostatnej publikácie.¹⁸

Od začiatku sme si boli vedomí toho, že takú rozsiahlu a komplikovanú problematiku, akou je výskum najstaršej rukopisnej tradície *Corpus Demosthenicum* (od antiky až po 11. storočie), nemožno obsiahnuť a vyčerpávajúco spracovať v jednom malom projekte. Podstatnú úlohu hrá pritom geograficky, časovo, finančne, ale aj knižnične a reštaurátorsky podmienený prístup k rukopisom. Okrem toho si niektoré zložité otázky vyžadujú ďalší pokrok v oblasti gréckej paleografie. Napriek tomu sa nám zdalo dostatočne zmysluplným

večných výkladov k Démostenovi, alebo kódex Laur. 7.15 z 11. storočia s krátkymi excerptmi z Démosthena. Pre ďalšie informácie pozri GRUSKOVÁ, *Paläographisch-kodikologische Betrachtungen* (citované v pozn. 19).

¹⁶ V odbornej literatúre sa pre tieto rukopisy niekedy používa aj pojem *codices veteres*.

¹⁷ Na aparáte sa v súčasnosti pracuje; odkazuje sa v ňom na text vydaní Mervina R. Diltsa (OCT, 2002 – 2009) a Roberta Clavauda (BL, 1974, 1987); predpokladaný rok publikovania je 2014/2015.

¹⁸ Pre vzdialenejšiu budúcnosť by bolo bezpochyby vhodné, keby tento aparát – rozšírený o ostatné relevantné údaje, napr. o neskoršej rukopisnej tradícii – nadobudol digitálnu podobu a stal sa on-line prístupným, pričom by bol pravidelne aktualizovaný a dopĺňaný o nové výsledky výskumu; ideálne by bolo, aby bol pod odborným dohľadom a pod správou grémskeho špecialistov.

¹⁰ Pozri napr. PRATO, Giancarlo: *Attività scrittoria in Calabria tra IX e X secolo*. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 36/1986, s. 219 – 228; PERRIA, Lidia: *Arethaea II. Impaginazione e scrittura nei codici di Areta*. Rivista di Studi Bizantini e Neellenici 27/1990, s. 55 – 87; LUCA, Santo: *Il Diodoro Siculo Neap. gr. 4* è italogreco?* Bollettino della Badia greca di Grottaferrata, N. S. 44/1990, s. 33 – 79.

¹¹ CANFORA, Luciano: *Inventario dei manoscritti greci di Demostene* (Proagones. Collezione di studi e testi a cura di Carlo Diano. Studi, 9). Padova: Antenore 1968.

¹² Pozri súpisy fragmentov s príslušnou literatúrou v databázach LDAB (Leuven Database of Ancient Books: <http://www.trismegistos.org/ldab/>) a Mertens-Pack³ (Catalogue des papyrus littéraires grecs et latins, Université de Liège: <http://promethee.philo.ulg.ac.be/cedopal/index.htm>).

¹³ Práca bola vydaná až o viac ako pol storočia neskôr: HAUSMANN, Bernhard: *Demosthenis fragmenta in papyris et membranis servata*, Diss. Leipzig 1921. Papyrologica Florentina IV/1978 (Pars I), VIII/1981 (Pars II, Pars III). A cura di R. Pintaudi, Firenze: Edizioni Gonnelli.

¹⁴ K projektu (FWF P20049-G02) pozri aj pozn. *; k prvým výsledkom pozri GRUSKOVÁ, Jana: *Neue Vorschläge zu einigen Demosthenes-Papyri*. Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete 55,1/2009, s. 40 – 53; GRUSKOVÁ, Jana: *Zu den zeitgleichen und zeimohen philologischen Adnotationes (des 10. und 11. Jh.) im Codex Marcianus gr. 416 (coll. 536)*. In: La Tradición y la Transmisión de los Oradores y Rétoros Griegos – Tradition and transmission of Greek orators and rhetors. Ed. F. G. Hernández Muñoz. Berlin: Logos 2012, s. 93 – 127.

¹⁵ Z obdobia 9. – 11. storočia pochádza 9 Démostenových kódexov: Paris. gr. 2934, Monac. gr. 485, Paris. gr. 2935, Laur. 59.9, Marc. gr. 416, Ambros. D 112 sup., Marc. gr. 418, Vat. Urb. gr. 113 a spodný text palimpsestu Vat. Pii II 29. K nim nedávno pristúpili fragmenty ďalšieho rukopisu, ktoré Dieter Harlfinger objavil v spodnej vrstve reskribovaných predsádkových listov kódexov Paris. gr. 1497 (ff. A a 185) a Paris. gr. 1538 (ff. 1 a 224). Do uvedeného obdobia možno datovať aj niektoré rukopisy nepriamej tradície, napríklad tzv. „*Lexicon Patmense*“ v kódexe Patmiacus 263 (asi z 2. polovice 10. storočia), v ktorom sa zachovala zbierka slovných a

cieľom kriticky zozbierať a zosystematizovať príslušný materiál, aktualizovať ho a v konkrétnych otázkach ho doplniť o nové poznatky a pozorovania. Naším zámerom bolo vzbudiť nový záujem o danú problematiku a dať tak výskumu textovej tradície CD nový impulz. V tomto duchu sme zorganizovali medzinárodné sympóziu odborníkov, ktoré sa konalo v septembri roku 2011 vo Viedni; zborník z tohto sympózia je práve v tlači.¹⁹

Pre niektoré antické diela sa nám nezachovali priame odpisy, poznáme ich iba torzovite, vďaka nepriamej tradícii. Stále však zostáva nádej, že sa jedného dňa objaví rukopis či aspoň jeho fragment, ktorý nám bude môcť priblížiť stratený originál o niečo viac než doposiaľ. Častým zdrojom takýchto objavov sú palimpsesty, rukopisy, ktoré vznikli vďaka recyklácii písacieho materiálu, predovšetkým pergamenu v období stredoveku. Pôvodný text bol zoškrabaný alebo zmytý a na takto pripravený pergamen bol napísaný text nový.²⁰ Tajomstvo skryté v palimpsestoch fascinuje učencov už po celé stáročia. Ich lúštenie znamená dostať sa za hranice viditeľného. V priebehu celého 18., ale aj počas väčšiny 19. storočia sa používali na čítanie zotretých textov kyseliny a chemické činidlá, no tieto experimenty mali veľmi negatívny dopad na pergamen a zanechali na ňom nenapraviteľné škody. Koncom 19. storočia a potom v 20. storočí sa vďaka aplikovaniu fotografických metód a predovšetkým použitím ultrafialového svetla dosiahli vo výskume palimpsestov významné úspechy. Aj ultrafialové svetlo má však svoje obmedzenia a dlhodobá práca s ním môže jednak poškodiť rukopis, jednak môže byť nebezpečná aj pre bádateľa. Pred niekoľkými rokmi sa začala nová éra vo zviditeľňovaní pôvodných textových vrstiev vďaka možnostiam špeciálnej, najmä spektrálnej digitalizácie a počítačového spracovania a vizualizácie nasnímaného materiálu.

Viedenský kódex Vind. Hist. gr. 10 zo zbierky humanistu Jána Sambuca (1531 – 1584)

¹⁹ Demosthenica libris manu scriptis tradita. Studien zur Textüberlieferung des Corpus Demosthenicum. Internationales Symposium in Wien, 22. – 24. September 2011. Hrsg. von J. Grusková und H. Bannert. Wiener Studien, Beiheft, Wien 2013 (v tlači). Zborník obsahuje nasledujúce príspevky: CANFORA, L.: *Textgeschichte des Demosthenes im Wandel der Jahrhunderte*; MAEHLER, H.: *Demosthenes-Kommentare auf Papyrus – Eine vorläufige Übersicht*; HORVÁTH, L.: *Bemerkungen über die Rede XVII im Corpus Demosthenicum: Hypereides als Verfasser (?)*; CANFORA, L.: *Demosthenes und Hypereides: Επιτεφιοι λόγοι*; BANNERT, H.: *Zur Sammlung der Prooimien des Demosthenes*; KAPPARIS, K. A.: *The Transmission of Apollodoros and the Edition of Mervin Dilts*; MCGAY, D. S.: *The Weak Contamination in the Manuscript Tradition of Demosthenes' Or. 54, κατά Κόωνος*; HERNÁNDEZ MUÑOZ, F. G.: *The Transmission of the Demosthenic Text: Open Issues*; MARTINELLI TEMPESTA, S.: *Some Remarks about the Relationship between the Primary Witnesses of the Corpus Demosthenicum*; GAMILLSCHEG, E.: *Demosthenes in Konstantinopel: Zur Lokalisierung von Cod. Par. gr. 2934*; MONDRAIN, B.: *Le rôle de quelques manuscrits dans l'histoire du texte de Démosthène*; BENEDETTI, L.: *L'interpunzione di Philippica III, 28–40; 59–68 nei manoscritti Par. gr. 2934, Par. gr. 2935, Monac. gr. 485, Marc. gr. Z 416*; CIOLFI, L. M.: *Demostene nel X secolo. Il caso del Laur. 59.9*; GRUSKOVÁ, J.: *Paläographisch-kodikologische Betrachtungen zu den vetustissimis des Demosthenes unter philologischen Gesichtspunkten*; KOTZABASSI, S.: *Demosthenes im 13. Jahrhundert*.

²⁰ Už antický svet poznal palimpsesty, ale zachovaných palimpsestov na papyruse je veľmi málo. Až s rozšírením pergamenu sa stalo odstraňovanie textu za účelom opätovného použitia písacieho materiálu bežnou praxou.

sa skladá z 33 listov s časťou životopisu Jána Zlatoušeho od Symeóna Metafrasta, byzantského hagiografa z 10. storočia. Text je napísaný v dvoch stĺpcoch v knižnej minuskule z konca 12. storočia,²¹ a to na recyklovanom pergamene z dvoch starších rukopisov.²² Od šesťdesiatych rokov minulého storočia priťahuje tento palimpsest nevšedný záujem odbornej verejnosti. Vtedy sa totiž Herbertovi Hungerovi, poprednému rakúskemu byzantológovi, podarilo v spodnej, pôvodnej textovej vrstve odkryť fragmenty z diela *De prosodia catholica* (*Περὶ καθολικῆς προσωδίας*) od Ailia Héródiana, ktorý žil v 2. storočí po Kr.²³ Tento grécky gramatik z Alexandrie býva považovaný za posledného veľkého lingvistu staroveku. Z jeho najvýznamnejšieho diela, *De prosodia catholica*, systematického výkladu pravidiel prízvukovania v gréčtine, ktoré malo rozsah 20 kníh a bolo venované cisárovi Marcovi Aureliovi, sa nám, žiaľ, zachovali iba epitomy a citáty u neskorších autorov.²⁴ Objav viedenského rukopisu preto prirodzene vzbudil veľký rozruch medzi odborníkmi, v neposlednom rade aj vďaka skutočnosti, že text palimpsestu obsahoval početné fragmenty z antických autorov (z Homéra, Hésioda, Aischyla, Sofokla, Euripida, Aristofana, Empedokla, Kallimacha a mnohých iných), ktoré Héródianos citoval na exemplifikáciu svojich definícií. Herbert Hunger rozlúštil pomocou ultrafialovej lampy a pomocou fotografií vyhotovených s použitím ultrafialového svetla viaceré pasáže a lemmata či čiastočne zrekonštruoval pôvodný rukopis, ktorého vznik datoval do 10. storočia. Zistil, že ide o časti z kníh 5, 6 a 7 Héródianovho diela, a to v znení obsiahlejším a bohatšom na citáty z antických autorov, než ako bolo dovtedy možné zrekonštruovať na základe neskorantických a byzantských gramatikov. Výsledky svojho približne desaťročného podrobného výskumu prezentoval Herbert Hunger v rozsiahlej štúdií publikovanej v roku 1967.²⁵ V roku 2003 sa uskutočnila

²¹ Pozri HUNGER, Herbert: *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek I. Codices historici, Codices philosophici et philologici* (Museum N. F. IV/1, 1). Wien: Prachner 1961, s. 15 (s odkazmi na literatúru). Pozri aj pozn. 27.

²² Pozri GRUSKOVÁ, Jana: *Untersuchungen zu den griechischen Palimpsesten der Österreichischen Nationalbibliothek. Codices Historici, Codices Philosophici et Philologici, Codices Iuridici* (Veröffentlichungen zur Byzanzforschung XX. Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Band 401). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2010, s. 31–41 (s odkazmi na literatúru). – Pamiatkam antickej gréckej literatúry, ktoré sa nám zachovali vďaka rukopisnej zbierke Jána Sambuca, chce autorka tejto štúdie venovať svoju pozornosť aj v súvislosti s riešením širšie koncipovaného rakúsko-slovenského projektu APVV SK-AT-0022-12 „Antické grécke kultúrne dedičstvo v oblasti stredného Dunaja v 15. a 16. storočí“ (vedúci projektu: Prof. Daniel Škoviera a Doc. Christian Gastgeber; 2013 – 2014).

²³ Pozri o. i. DYCK, Andrew R.: *Aelius Herodian: Recent Studies and Prospects for Future Research*. In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II: Principat*, Bd. 34/1. Berlin – New York: W. de Gruyter 1993, s. 772–794 (s odkazmi na literatúru); MONTANARI, Franco: *Art. Herodians*. In: *Der Neue Pauly 5. Enzyklopädie der Antike*. Hrsg. von H. Cancik und H. Schneider. Stuttgart – Weimar: Metzler 1998, Sp. 465–467.

²⁴ Pozri LENTZ, A.: *Herodiani Technici reliquiae Tomus I praefationem et Herodiani prosodiam catholicam continens* (Grammatici Graeci 3.1). Leipzig Teubner 1867 (repr. Hildesheim 1965); pozri aj DYCK, Aelius Herodian (citované v pozn. 23), s. 776–783.

²⁵ Pozri HUNGER, Herbert: *Palimpsest-Fragmente aus Herodians Καθολικῆ προσωδία, Buch 5 – 7, Cod.*

európskeho projektu *Rinascimento virtuale*²⁶ multispektrálna digitalizácia palimpsestu lupráci s talianskou firmou Fotoscintifica Snc Di Finzi & Broia z Parmy. Prvé výsledky výskumu už boli publikované.²⁷ Spracovaniu vzácneho palimpsestu sa v súčasnosti je tím odborníkov, ktorý tvorí Prof. Oliver Primavesi z Mníchova, Prof. Klaus Alpers z nburgu a autorka tejto štúdie, a to v rámci nového projektu, zacieleného na zostavenie kého vydania fragmentov a podrobnú analýzu textu.²⁸ Osobitná pozornosť sa pritom je citátom, ktoré sa skúmajú z hľadiska textovej tradície jednotlivých antických autorov a

Na záver možno opätovne zdôrazniť, že iba synergetická symbióza klasickej filológie, grafie, papyrológie a ostatných relevantných disciplín môže pri výskume textovej tradície kých diel viesť k metodologicky zakotveným výsledkom. Napredovanie výskumu a stále poznatky si prirodzene vyžadujú pravidelnú revíziu zachovaného materiálu.

b. *Hist. gr. 10.* Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 16/1967, s. 1 – 33. Pre ďalšiu úru k palimpsestu pozri GRUSKOVÁ, *Further Steps* (citované v pozn. 28).

Trojročný európsky projekt *Rinascimento virtuale – Digitale Palimpsestforschung. Rediscovering written is of a hidden European cultural heritage* (2001 – 2004) bol zameraný na digitálne spracovanie gréckych sestov (pozri <http://www.rinascimentovirtuale.eu>). Do projektu, ktorý koordinoval Prof. Dieter Harlfinger versität Hamburg, sa zapojilo 50 inštitúcií z 26 krajín Európy; Slovensko reprezentovala Filozofická fakulta rzyty Komenského v Bratislave, zastúpená Katedrou klasickej a semitskej filológie a Katedrou archívniectva l; jej úlohou bolo koordinovať aktivity projektu v krajinách strednej a východnej Európy a zorganizovať národnú konferenciu; pozri zborník *Rinascimento virtuale – Digitale Palimpsestforschung. Perspektiven tztwerks in den Beitrittsländern Mittel- und Osteuropas und in angrenzenden Staaten. Berichtband der RV- g in Bratislava, 28.–29. Juni 2002*. Hrsg. von D. Harlfinger in Zusammenarbeit mit J. Grusková, D. rs, K. Vanhaegendoren. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2002.

Pozri PRIMAVESI, Oliver – ALPERS, Klaus: *Empedokles im Wiener Herodian-Palimpsest*. Zeitschrift für ologie und Epigraphik 156/2006, s. 27–37; GAMILLSCHEG, Ernst: *Der Codex des Herodian in der eichischen Nationalbibliothek. Zur Anwendung neuer Technologien in der Handschriftenforschung*. In: sestetes et éditions de textes : les textes littéraires. Actes du colloque tenu à Louvain-la-Neuve (septembre Édités par V. Somers (Publications de l'Institut orientaliste de Louvain 56). Louvain-la-Neuve: Université ique de Louvain 2009, s. 101–110 (Abb. 1–4); GRUSKOVÁ, Jana: *Untersuchungen*, 2010, s. 31–37 (s mi na literatúru a obrázkami).

Ľ. projektu pozri pozn. * a GRUSKOVÁ, Jana: *Further Steps in Revealing, Editing and Analyzing Important it Geek and Byzantine Texts Hidden in Palimpsests*. *Graecolatina et Orientalia* 33 – 34/2012, s. 69 – 82. n projektu je spracovať a vydať významné starogrécke a byzantské textové pamiatky ukryté v spodnej gréckych palimpsestov, ktoré sa nachádzajú v Rakúskej národnej knižnici vo Viedni. Popri Héródianovom seste ide o nasledujúce rukopisy: *Florilegium Basilicorum Vindobonense* (*Hist. gr. 10*), doposiaľ ťžené historické fragmenty o vojnách s Gótmami (*Hist. gr. 73*), fragment odpisu (v priamej tradícii ovaného) gréckeho originálu Eusebiovh diela *Chronicon* (*Iur. gr. 18*) a zlomky prastarej ľudovej verzie y o sv. Jurajovi (*Vind. 954*). Pozornosť sa bude venovať aj ďalšej analýze reskribovaného rukopisu diela *rimoniis aulae Byzantinae* (Vatop. 1003). Partnermi projektu sú: Prof. Dr. Oliver Primavesi (Mníchov), Dr. Klaus Alpers (Hamburg), Prof. Dr. Bernard H. Stolte (Groningen), Dr. Gunther Martin (Bern), HR Dr. Ernst Gamillscheg (Viedeň) a Doz. Dr. Michael Featherstone (Fribourg/Paríž). K projektu pozri www.oeaw.ac.at/byzanz/P24523.htm.

Zusammenfassung

Aspekte der modernen Forschung zur Textüberlieferung antiker Autoren

Der vorliegende Beitrag widmet sich Aspekten der modernen Forschung zur Textüberlieferung antiker griechischer Autoren. Beispiele werden dabei aus zwei Projekten des Austrian Science Fund – Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung (FWF) geschöpft, die an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Abteilung Byzanzforschung, Institut für Mittelalterforschung) von der Autorin dieses Beitrags unter der Leitung von Prof. Otto Kresten durchgeführt werden: (1) FWF P20049-G02 „Aufarbeitung der griechischen Demosthenes-Handschriften von der Antike bis zum 11. Jh.“ zur systematischen Bearbeitung der ältesten handschriftlichen Überlieferung des *Corpus Demosthenicum* und (2) FWF P24523-G19 „Wichtige Textzeugen in Wiener griechischen Palimpsesten“ zur Edition und Analyse wertvoller griechischer Palimpseste, darunter auch der Herodian-Fragmente im Cod. Vind. Hist. gr. 10.